

NAUKOWE ŚRODOWISKO LEKARSKIE WE LWOWIE W LATACH 1918-1946 W POLSKIEJ HISTORIOGRAFII

Z powodów politycznych w polskiej historiografii, zainteresowanie kwestii naukowców-lekarzy środowiska we Lwowie w 1918-1946 okres rozpoczął się w 1980 roku. Medical historia Lwowa dominować w pracy naukowca z Wrocławia Wanda Wojtkiewicz-Roka. Ponadto, dotychczasowe osiągnięcia w tej dziedzinie uzupełniają prace nad życiem i twórczością wybitnych naukowców-lekarzy ze Lwowa.

Słowa kluczowe: Środowisko naukowe medyczne, Lwów, polska historiografia.

Інтерес у польській історіографії до проблеми середовища вчених-лікарів у Львові в 1918-1946 роках з політичних причин виник у 1980-х роках. Історія медицини Львова домінувала у роботі дослідника з Wrocławia Ванди Войткевич-Рок. Крім того, сучасні досягнення в цій галузі доповняють дослідження життя і діяльності видатних вчених-лікарів зі Львова.

Ключові слова: лікарське наукове середовище, Львів, польська історіографія.

For political reasons in Polish historiography, interest in the issue of scientists-doctors environment in Lviv in the 1918-1946 period began in 1980s. Medical history of Lviv dominate in the work of a researcher from Wrocław Wanda Wojtkiewicz-Rok. In addition, current achievements in this area complement the work on lives and works of eminent scientists-doctors from Lviv.

Keywords: medical scientific community, Lviv, Poland historiography.

W czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej do lat 80-tych XX w. naukowe środowisko lekarskie Lwowa w latach 1918-1946 na skutek różnych okoliczności (w tym funkcjonowania cenzury) nie było tematem bezpośrednich narracji historycznych. Czasem tylko zamieszczano w różnych publikacjach informacje o uczonych lekarzach z tego okresu, z reguły unikając faktów o ich lwowskich korzeniach. Podobna zresztą sytuacja panowała w zakresie lwowskich dziejów innych dyscyplin naukowych, mimo że w świadomości historycznej niektórzy ludzie nauki pełnili ważne role (na przykład Stefan Banach i Tadeusz Boy-Żeleński).

Na fali rozbudzonych nadziei politycznych w Polsce w latach 80-tych XX w. zainteresowanie naukowym środowiskiem Lwowa przybrało formę zdecydowanych tez, nastawionych na podkreślanie znaczenia tego ośrodka dla nauki i kultury polskiej. 4 października 1986 r. z okazji 325 rocznicy utworzenia Uniwersytetu we

Lwowie, w Muzeum Archidiecezji Warszawskiej odbyła się konferencja naukowa, podczas której międzywojenny absolwent Uniwersytetu Jana Kazimierza, późniejszy generał Wojska Polskiego i profesor medycyny Marian Garlicki wygłosił referat o Wydziale Lekarskim tej uczelni w latach 1894-1939 (referat pozostał w maszynopisie). Jak oceniła Wanda Wojtkiewicz-Rok, referat stanowi wartościowe wspomnienie o lwowskim dorobku naukowo-lekarskim [13, s. 10].

W 1991 r. z inicjatywy Komitetu Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk, z okazji 50 rocznicy zamordowania grona uczonych lwowskich, odbyła się w Warszawie konferencja naukowa o lwowskim środowisku naukowym w latach 1939-1945. Rychło ukazywały się kolejne wydania materiałów pokonferencyjnych. Ostatnie, czwarte wydanie autorzy (Dorota Kozłowska, Paweł Komorowski, Jarosław Kurkowski) i redaktorka (Irena

Stasiewicz-Jasiukowa) uzupełnili pracami związanymi z osobą Jakuba Parnasa, twórcy lwowskiej szkoły biochemicznej [4].

Tradycje naukowe Lwowa najsilniej są akcentowane we wrocławskim ośrodku akademickim z racji zlokalizowania w tym mieście niektórych instytucji, zwłaszcza przeniesionego ze Lwowa Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, a także osiedlenia się tam grupy lwowskich profesorów. Zagadnienie lwowskich tradycji Uniwersytetu Wrocławskiego silnie podkreślał Wojciech Wrzesiński, rektor tej uczelni w latach 1990-1995 i autor jej monografii o powojennych dziejach [22]. Już w sierpniu 1945 r. zespół kierowany przez profesora Stanisława Kulczyńskiego, dawnego rektora Uniwersytetu Lwowskiego, zaangażowanego w kierowanie lwowskimi strukturami polskiego podziemia w czasie wojny, przygotował propozycje struktury Uniwersytetu Wrocławskiego, które wprost nawiązywały do organizacji Uniwersytetu Jana Kazimierza [21, s. 152].

Medycyna i dzieje nauczania medycyny we Lwowie dominują w twórczości naukowej Wandy Wojtkiewicz-Rok, która już w 1984 r. wygłosiła referat o historii medycyny lwowskiej na II Polsko-Niemieckim Zjeździe Historii Medycyny w Łańcucie, opublikowany dopiero po czterech latach [19]. Wanda Wojtkiewicz-Rok jest profesorem Akademii im. Piastów Śląskich we Wrocławiu (w latach 1999-2009 była również profesorem w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego), kierownikiem Zakładu Humanistycznych Nauk Lekarskich.

Początkowe zainteresowania Wandy Wojtkiewicz-Rok obejmowały zagadnienie dziejów naukowego środowiska lekarskiego Lwowa i szczególnie Wydziału Lekarskiego tamtejszego Uniwersytetu, co zaowocowało artykułami i przyczynkami, a wreszcie obroną rozprawy doktorskiej, opublikowanej w 1992 r. [11]. Istotne w tym dorobku są biografie lub prace omawiające działalność uczonych lekarzy związanych ze Lwowem. Ten zakres dziejopisarstwa, mający ludzki wymiar, rozwijany był zwłaszcza w kontekście kontynuowania lwowskich tradycji we Wrocławiu. Wiele wysiłku i żmudnej pracy wymagało

przygotowanie do druku bibliografii wybitnego lwowskiego i wrocławskiego profesora medycyny Bolesława Popielskiego [10]. Wrocławska badaczka do dziś kontynuuje ten nurt twórczości, a liczba biogramów, wspomnień, analiz dokonań naukowych lwowskich uczonych zawiera już kilkadziesiąt pozycji.

Wanda Wojtkiewicz-Rok w 1996 r. opublikowała monografię na temat roli Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jana Kazimierza w kształtowaniu polskiego modelu nauczania medycyny w latach 1920-1939 [16]. Była to jej rozprawa habilitacyjna, oparta o solidne podstawy źródłowe (archiwalia polskie i zagraniczne oraz liczne źródła publikowane), ukazująca ważny problem życia naukowego i dydaktycznego ówczesnego Lwowa. Wanda Wojtkiewicz-Rok udowodniła, że profesorowie Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie wytyczyli główne kierunki reformy szkolnictwa medycznego w II Rzeczypospolitej, a ich osiągnięcia naukowe i organizacyjne były na poziomie europejskim lub nawet światowym.

Po uzyskaniu stopnia naukowego doktora habilitowanego przez Wandę Wojtkiewicz-Rok nie ustało zainteresowanie problematyką środowiska medycznego Lwowa od końca XIX w. do połowy XX w., a nawet można stwierdzić, że wzrosło. Wiązało się to niewątpliwie z zaangażowaniem środowiska wrocławskiego w sprawy lwowskie z jednej strony, z drugiej zaś z szeroką problematyką, różnorodnością faktów i procesów oczekujących na analizy i syntezy historyczne. W tym okresie Wanda Wojtkiewicz-Rok opublikowała wiele artykułów i biogramów dotyczących lwowskich instytucji medycznych i osób w nich pracujących. W powyższych pracach opisywane osoby ukazywane są w różnych zakresach działalności (w tym także społeczno-politycznej) oraz w świetle ich wspomnień [18; 15; 17]. Wrocławska badaczka zajmowała się również poszczególnymi specjalizacjami przedstawicieli nauk medycznych, na przykład kierunkami badań naukowych i kształcenia lwowskiej szkoły ginekologiczno-położniczej w pierwszej połowie XX w. [12]. Wanda Wojtkiewicz-Rok publikowała wyniki swoich badań w polskich i ukraińskich czasopismach, zarówno humanistycznych, jak również medycznych, dlatego różne środowiska

naukowe miały możliwość zapoznać się z zawartymi tam faktami i interpretacjami.

Konsekwencją wyżej wymienionych publikacji i działań organizacyjnych jest książka o dziejach Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie [13]. Jest to istotny problem naukowy, rozwiązany w oparciu o solidną podstawę źródłową i piśmienniczą. W efekcie powstało dzieło utrzymane w nurcie tradycyjnej historiografii, co wcale nie uważam za mankament. A może właśnie Wanda Wojtkiewicz-Rok trafnie dobrała sposób narracji, mozolnie rekonstruuując pracę i osiągnięcia poszczególnych jednostek organizacyjnych (a także osób tam pracujących) Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie? Muszę się przyznać, że z biegiem lat coraz bardziej doceniam ten sposób uprawiania dziejopisarstwa, odnoszący się z należną pieczołowitością do źródeł i faktografii. Monografia obejmuje lata 1918-1946, czyli zaczyna się ostatnimi chwilami C.K. Uniwersytetu cesarza Franciszka I i utworzeniem Uniwersytetu Jana Kazimierza, kończy zaś na pierwszych latach powojennych. Zasadniczą częścią pracy są analizy i opisy działalności zakładów teoretycznych i klinik Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jana Kazimierza.

Pierwszą częścią epilogu książki, a jednocześnie swoistym podsumowaniem jest ocena osiągnięć naukowo-organizacyjnych, czasem – mimo trudnych początków – na poziomie europejskim lub nawet światowym, uczonych Wydziału Lekarskiego we Lwowie do 1939 r. Czasem profesorowie lwowscy tworzyli szkoły naukowe, charakteryzujące się znacznymi osiągnięciami. Ich przedstawiciele prowadzili badania w ramach określonego stylu myślowego, kształcili kadrę naukowo-badawczą.

Druga część epilogu to oparta na wspomnieniach opowieść o losach ludności Lwowa, w tym uniwersyteckiej kadry medycznej, w latach 1939-1946. Zmieniające się władze okupacyjne, deportacje i aresztowania, rabunek mienia, zajmowanie mieszkań, ludobójstwo (najbardziej spektakularnym tego przejawem była egzekucja kilkudziesięciu lwowskich profesorów na Wzgórzach Wuleckich dokonana przez nazistów), reorganizacja

wyższych uczelni. Po ponownym wkroczeniu Armii Czerwonej do miasta w lipcu 1944 r. wprowadzono zakaz prowadzenia zajęć dydaktycznych w języku polskim, zwalniano z pracy polskich uczonych, kierowano ich do komisji poborowych, dokonywano rewizji i aresztowań, namawiano lub wręcz zmuszano obywateli polskich do wyjazdu ze Lwowa. Najwięcej pracowników naukowych Wydziału Lekarskiego wyjechało z miasta 12 czerwca 1946 r. Wanda Wojtkiewicz-Rok podsumowała los uczonych lwowskich lekarzy – obywateli polskich: *«Wiele wspomnień można by jeszcze zacytować, mnóstwo faktów odnotować. Konsekwencją układu jałtańskiego było wypędzenie ludności województwa lwowskiego z jej rodzinnych stron. Czekwały na nią między innymi gruzy Wrocławia, usłane trupami i zaszczurzone. W dalszej kolejności – stalinowski terror i kolejne represje»* [13, s. 270].

W tym samym czasie wspólnie z Romanem Hajzikiem, współorganizatorem systemu opieki zdrowotnej nad młodzieżą akademicką we Wrocławiu po II wojnie światowej, Wanda Wojtkiewicz-Rok opublikowała pracę zwartą, która – jak się okazało – zawiera zaskakujące konkluzje [20]. Mianowicie we Wrocławiu po II wojnie światowej doktor Hajzik, który nie pochodził ze Lwowa, nie miał świadomości, że ściśle realizował program nakreślony przed laty przez lwowskie środowisko naukowo-lekarskie. Główny ciężar pracy nad książką spoczywał na Wandzie Wojtkiewicz-Rok, ponieważ «wrocławska» część dra Hajzika posiada wspomnieniowy charakter.

Gównie z inspiracji Wandy Wojtkiewicz-Rok zagadnienie naukowego środowiska lekarskiego jest uwzględniane w programach kolejnych Zjazdów Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji, na przykład w 1985 r. wygłosiła ona na XIV Krajowym Zjeździe w Warszawie referat o osiągnięciach naukowych lwowskiej chirurgii w latach 1876-1918, a na XV Krajowym Zjeździe w Lublinie referat na temat «Lwowskiego Tygodnika Lekarskiego» w latach 1906-1921 [14]. Podczas konferencji naukowych organizowanych przez poszczególne kliniki i katedry Akademii Medycznej im. Piastów Śląskich we Wrocławiu nawiązuje się

od lat 90-tych XX w. do dorobku uczonych lwowskich z okresu II Rzeczypospolitej.

W polskiej historiografii nauki jednym z najbardziej zaangażowanych biografów jest Andrzej Śródka, profesor w Instytucie Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk i Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. W słownikowym wydawnictwie biogramów uczonych polskich jego autorstwa są życiorysy niemal wszystkich lwowskich przedstawicieli nauk medycznych [8]. Wiele biogramów uczonych lwowskich lekarzy zawiera wychodząca od 1994 r. do dziś seria wydawnicza Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk «Słownik Biograficzny Polskich Nauk Medycznych XX w.», najpierw pod redakcją Zofii Podgórskiej-Klawe, później zaś Bożeny Urbanek. Tragiczne losy poszczególnych lekarzy lwowskich w czasie II wojny światowej opisane są w biogramach opracowanych przez Jana Bohdana Glińskiego [1].

Mimo światowej sławy niektórych uczonych medyków lwowskich nie doczekali się oni bogactwa publikacji o ich życiu i działalności. Nawet na temat Jakuba Parnasa, twórcy lwowskiej szkoły biochemicznej i światowej sławy uczonego, oraz Rudolfa Weigla, odkrywcy szczepionki przeciw durowi plamistemu i dwukrotnego kandydata do nagrody Nobla, brak monografii w polskiej (też w ukraińskiej) historiografii nauki. Referaty na konferencjach i sympozjach naukowych oraz kilka przyczynków i wspomnień niewątpliwie nie spełniają oczekiwań pełnej analizy ich skomplikowanego (też w sensie ideowo-politycznym) życia oraz wkładu do światowej nauki. Sytuacja ta sprawia, że czasem pisze się o nich jako o «wielkich zapomnianych».

Stosunkowo najbardziej znanym jest Ludwik Fleck, wybitny mikrobiolog, mieszkający i

pracujący do lat wojennych we Lwowie, a po II wojnie światowej w Lublinie. Jednak wzrastające od lat 80-tych XX w. zainteresowanie tym uczonym nie wynikało z jego dorobku z zakresu podstawowych nauk medycznych, lecz poglądów filozoficznych, zwłaszcza zaś pojęć stylu myślowego i kolektywu myślowego, które stały się popularne głównie za sprawą koncepcji paradygmatyczności poznania i rewolucji naukowych Thomasa Samuela Kuhna. W Polsce jego poglądy filozoficzne zaczęły propagować przedstawiciele lubelskiego środowiska filozoficznego, a w obszarze historii medycyny Zbigniew Jastrzębowski i Tadeusz Srogosz [2]. Badaczką, która poświęciła znaczną część swojego dorobku naukowego Ludwikowi Fleckowi jako filozofowi medycyny, która na jego temat wielokrotnie wygłaszała referaty na międzynarodowych konferencjach naukowych i opublikowała wiele prac, jest Ilana Löwy, urodzona w Polsce, ale od lat 50-tych XX w. mieszkająca i pracująca w Paryżu. W 1992 r. wydała ona popularne kompendium na temat polskiej szkoły historii medycyny [3]. Od tego czasu zainteresowanie tym uczonym nie słanie, a w ostatnich latach jego twórczością filozoficzno-lekarską zajmowali się Tadeusz Srogosz, Bożena Płonka-Syroka, Jadwiga Wiertelwska-Bielarz [5, 221-227; 6; 7; 8].

Naukowe środowisko lekarskie Lwowa w latach 1918-1946 jest dobrze rozpoznane i opisane w polskiej historiografii. Jest to zasługą w głównej mierze Wandy Wojtkiewicz-Rok, która wraz z wrocławskim środowiskiem naukowym kultywuje lwowskie tradycje. Można wskazać jedynie na potrzebę opracowania monografii na temat życia i twórczości wybitnych lwowskich przedstawicieli nauk lekarskich.

Bibliografia

1. Gliński J.B. Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów ofiar drugiej wojny światowej, t. I-IV. – Wrocław-Warszawa: Naczelna Izba Lekarska, 1997-2011. – 519 s., 579 s., 550 s., 526 s.
2. Jastrzębowski Z., Srogosz T. Z rozważań nad wykorzystaniem niektórych współczesnych nurtów filozofii nauki w historii medycyny. «Archiwum Historii i Filozofii Medycyny». – 1990. – T. 53. – z. 3. – s. 67-74.
3. Löwy I. Polska szkoła filozofii medycyny: od Tytusa Chałubińskiego do Ludwika Flecka. – Wrocław-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, 1992. – 48 s.
4. Lwowskie środowisko naukowe w latach 1939-1945. O Jakubie Parnasie. red. I. Stasiewicz-Jasiukowa. – Warszawa: Wyd-wo IHNOiT PAN, 1993. – 239 s.

5. Płonka-Syroka B. Koncepcja faktu naukowego Ludwika Flecka w odniesieniu do poglądów niemieckiej szkoły neoromantycznej, w: Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w., t. V.- red. J. Maternicki, L. Zaskilniak.- Rzeszów: Wyd-wo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. – s. 24-41.
6. Płonka-Syroka B. Społeczno-kulturowy model nauki Ludwika Flecka i biograficzny kontekst jego genezy, w: Polscy lekarze Żydzi w XIX i XX wieku. – red. Z. Podgórska-Klawe. – Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN-Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma w Warszawie, 2010. – s. 141-151.
7. Srogosz T. Między biologiczną egzystencją człowieka w dziejach a historią nauki.- Częstochowa: Wyd-wo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, 2003. – 248 s.
8. Śródka A. Biogramy uczonych polskich. Materiały o życiu i działalności członków AU w Krakowie, TNW, PAU, PAN, cz. VI: Nauki medyczne, z. 1-2. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990-1991. – 414 s., 392 s.
9. Wiertelwska-Bielarz J. Ludwik Fleck, w: Polska szkoła filozofii medycyny. Przedstawiciele i wybrane teksty źródłowe. – red. M. Musielak, J. Zamojski. – Poznań: Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, 2010. – s. 192-213.
10. Wojtkiewicz-Rok W. Bolesław Popielski. Bibliografia 1928-1994.- Wrocław: Wyd-wo Erechtejon, 1995. – 46 s.
11. Wojtkiewicz-Rok W. Dzieje Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1894-1918. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1992. – 170 s.
12. Wojtkiewicz-Rok W. Kierunki badań naukowych i kształcenia młodzieży w lwowskiej szkole ginekologiczno-położniczej w I poł. XX w. «Ginekologia Praktyczna». – 2000. – R. 8. – nr 5. – s. 36-37.
13. Wojtkiewicz-Rok W. Lata chwały i dni grozy. Studia nad dziejami Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. – Toruń: Wyd-wo Adam Marszałek – Uniwersytet Medyczny im. Piastów Śląskich we Wrocławiu, 2012. – 315 s.
14. Wojtkiewicz-Rok W. Lwowski Tygodnik Lekarski 1906-1921, w: Dzieje Polskiego naukowego czasopiśmiennictwa medycznego i farmaceutycznego. Materiały XV Krajowego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji Lublin 22-24 września 1988 r., cz. II. – Warszawa: Instytut Historii Nauki, Techniki i Oświaty PAN-Polskie Towarzystwo Historii i Farmacji, 1988. – s. 289-307.
15. Wojtkiewicz-Rok W. Medyczni studii v Lvovi v rokach 1894-1939 v spogadach likariev, «Acta Medica Leopoliensia. Lvivskij medicznij czasopism». – 2007. – T. 13. – nr 1-2. – s. 129-136.
16. Wojtkiewicz-Rok W. Rola Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jana Kazimierza w kształtowaniu polskiego modelu nauczania medycyny. Studia medyczne UJK w latach 1920-1939. – Wrocław: Wyd-wo Akademii Medycznej we Wrocławiu, 1996. – 365 s.
17. Wojtkiewicz-Rok W. Społeczno-polityczne zaangażowanie lekarzy lwowskich w pierwszej poł. XX w., «Medycyna Nowożytna. Studia nad Kulturą Medyczną». – 1999. – T. 6. – z. 2. – s. 99-106.
18. Wojtkiewicz-Rok W. Studia medyczne we Lwowie w latach 1894-1939 w świetle pamiętników lekarzy, «Archiwum Historii i Filozofii Medycyny». – 1998. – R. 61. – z. 1. – s. 71-86.
19. Wojtkiewicz-Rok W. Wydział Lekarski Uniwersytetu Lwowskiego w czasie I wojny światowej, «Archiwum Historii i Filozofii Medycyny». – 1988. – R. 51. – z. 1. – s. 71-79.
20. Wojtkiewicz-Rok W., Hajzik R. W trosce o zdrowie młodzieży akademickiej we Lwowie (1920-1939) i we Wrocławiu (1945-1948), Wrocław: Wyd-wo Akademii im. Piastów Śląskich we Wrocławiu, 2012. – 139 s.
21. Wrzesiński W. Lwów – Wrocław. Dwa miasta, dwa regiony, dwa uniwersytety, «Nauka». – 2009. – nr 4. – s. 143-156.
22. Wrzesiński W. Uniwersytet Wrocławski 1945-1995. – Wrocław: Wyd-wo Leopoldinum, 1995. – 538 s.

Рецензенти: Сінкевич Є. Г., д.і.н., проф.
Smoliński Aleksander, dr hab., prof.